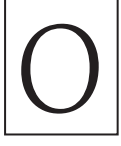

يا شايسته
المتبرعونا

Çeşmebaşı kültürü

ERCAN TOPÇU

OSMANLI toplumunda 1870'li yıllara kadar evlerde su tesîsâtı yoktu. Su ihtiyacı dışarıdaki çeşmelerden, evin bahçesindeki kuyulardan, sarnıçlardan karşılanırdı. 1873 yılında Osmanlı tebaasından Fransız Ternau (Terno) Bey'e Terkos gölü ve bu göle akan Kızıldere'den İstanbul'un Galata ve Beyoğlu taraflarına su getirme ve dağıtma imtiyâzı verildi. 1882 yılında Terno bey vâsıtası ile Dersâdet Su Şirketi (Compagnie des Eaux de Constantinople) kuruldu. 1885 yılından itibaren Galata'da, Beyoğlu'nda, Boğaziçi sâhillerinde, 1890 yılından itibaren de İstanbul sur içindeki evlere Terkos suyu verilmeye başlandı. Üsküdar-Kadıköy Su Dağıtım Şirketi'nin kurulmasıyla da Anadolu yakasında evlere su tesîsâtı çekilerek şebeke suyunun kullanılmasına başlandı.

Eski dönemlerde gündelik su ihtiyacı için, varsa bahçelerdeki kuyulardan, diğer türlü meydan ve sokak çeşmelerinden karşılanırdı ve toprak testiler, güğümler vâsıtasıyla su, genellikle kadınlar, genç kızlar tarafından evlere taşınırdı. Ayrıca yaya veya atlı olarak çeşmelerden, su kaynaklarından su temîniyle görevli, saka tâbir edilen bir esnaf teşkilâtı vardı. Yaya (arka) sakalar, kendilerine ayrılan çeşmelerden kırba denen deri su taşıma tulumlarıyla, atlı sakalar da eşek veya at üzerindeki su tulumlarıyla çalışırdı. Kırbaların yaklaşık 23-25 litre su taşıma kapasitesi vardı. Sakalar, dışarıdan evin bahçesindeki gömülü toprak su küplerine bir hortum vâsıtasıyla suyu boşaltırdı. Su getirdikçe evin kapısına çentik atılır ve belli sürelerde bunun için bir ücret alınırdı. İçme suyu ihtiyacı da Rumeli yakasındaki Hamîdiye, Sarıyer'deki Çırçır, Hünkâr, Kocataş, Şifâ, Kestâne, Emirgan'da Kanlıkavak, Anadolu yakasındaki Yuşa tepesinde Âbıhayat, Büyük ve Küçük Çamlıca, Beykoz'da Karakulak, Alemdağı'nda Taşdelen, Kayışdağı'nda Kayışpınarı veya Kayışdağı ve Yakacık (Ayazma suyu) gibi memba suları, sakalar vâsıtasıyla evlere ulaştırılırdı. Bu suların içim kaliteleri kendi aralarında farklılık göstermekteydi. Halk hangi suya alışmışsa o suyu arardı. Kimi kahveyi

"Şarkin sembolü, bir çınarla çeşme başıdır. " diyen Nureddin Topçu'ya göre kâinattaki hareketin, temizliğin, saflığın ve en önemlisi sonsuzluğun remzi sudur.

(alt) Sultan Ahmed Çeşmesi.

(üst) Maçka II. Abdülhamid Çeşmesi.

Taşdelen suyundan içmeyi severdi kimi gazoz içeceği zaman lezzetini Çamlıca suyundan alan Çamlıca Gazozu'nu arardı. Hacca gidenlerin yanlarında Karakulak suyu götürdükleri de vâkidir.

MAHALLE KÜLTÜRÜNDEN ŞEHİR KÜLTÜRÜNE GEÇİŞ

Çeşmeler âit oldukları yere, buldukları mekâna ve mîmârî tasarımlarına göre literatürde farklı şekillerde isimlendirilir; meydan çeşmesi, sokak çeşmesi, duvar çeşmeleri, namazgâhlı çeşme, çukur çeşme, çatal çeşme, cami-şadırvan çeşmesi, çoban çeşmesi, çeşme ve sebîlin birlikte olduğu kombine su yapıları gibi. Özellikle meydan çeşmeleri, saltanat üyeleri tarafından mîmârî birer anıt olarak yaptırılmış olup döneminin en güzel eserleri arasında hak ettiği yeri bulur. Bu çeşmeler, XVIII. yüzyıldan itibaren görülmekle birlikte, mahalle kültüründen şehir kültürüne geçişin birer numûnesidirler.

İstanbul, bânîsi kadın olan eserlerin sayısının çokluğuyla ayrı bir üne sâhiptir. Saltanat âilesinden hanım

sultanlar bu hususta öne çıkarlar. Bunların ihtişamlı örnekleri arasında; Azapkapı'daki Sâliha Sultan Çeşme ve Sebîli'ni, Eyüp'teki Mihrişah Vâlide Sultan Çeşme ve Sebîli'ni, Maçka'daki Bezm-i Âlem Vâlide Sultan Çeşmesi'ni, Kadırga'daki Esmâ Sultan (namazgâhlı) Çeşmesi'ni ve Sirkeci'deki Zeynep Sultan Çeşme ve Sebîli'ni sayabiliriz. Azapkapı Saliha Sultan Çeşme ve Sebîli, yaptırılış hikâyesiyle diğerlerinden ayrılır: Azapkapı civârında dolaşırken küçük bir kız çocuğunun kırık bir testi ile çeşme başında ağladığını gören Emetullah Gülnuş Vâlide Sultan (dönemin pâdişâhı IV. Mehmed'in eşi; II. Mustafa ve III. Ahmed'in annesi), çocuğa bir miktar para gönderir. Bunun üzerine çocuk testinin parası için değil, verilen görevi yapamadığı için ağladığını söyleyince Vâlide Sultân'ın hoşuna gider; sultan, âilesinin izniyle çocuğu saraya aldırır ve büyütür. Evlenme çağına gelince harem gözdelelerinden biri olan bu kız, dönemin pâdişâhı II. Mustafa ile evlenen Sâliha Sultan'dır. Çeşme başında bir kırık testi ile çâresizce ağlayan kız çocuğundan saraydaki

en yüksek makâma, sultanlığa varan hayat yolculuğunu hiç unutmayan Vâlide Sultan, çocukluğunun geçtiği Azapkapı'ya hep çeşme-sebil yaptırmayı düşünür. Oğlu I. Mahmud da annesi adına Azapkapı Sâliha Sultan Çeşme ve Sebîli'ni 1732'de yaptırır.

ŞARKIN SEMBOLÜ: ÇINARLI BİR ÇEŞME BAŞI

Türklerde suya ihtiram, Müslümanlıktan önceki devirleri de kapsar. İslâmîyet'in kabûlüyle berâber suya saygı, derinleşerek kültür ve an'anelerde kök salmıştır. Bedensel ve rûhî temizliğe aracılık eden suyun kıymeti toplumumuzda, "Su gibi aziz ol" temennîsiyle taçlanmıştır.

Büyük mütefekkir Nureddin Topçu, "Şarkın sembolü, bir çınarla çeşme başıdır." diyerek âdeta suyun kâinat-taki hareketin, temizliğin, saflığın en önemlisi sonsuzluğu arayışın bir remzi (simgesi) olduğunu söyler. Ayrıca suyun başında oturup saatlerce tefekkür ettiğini mülâkatlarında ifâde etmiştir. Bu aslında bir nevi su terapisisidir.

Anadolu'daki birçok şehirde, köy

meşhurlarında meşhurlerin, söğüt ve çınarların gölgesi altında çeşmeler, bunların hemen yanında köy kahveleri, çay ocakları, kıraathâneler bulunur.

Bu satırları yazan olarak çocukluğumun Bursa'sındaki çınarların altında geçirdiğimiz vakitlerin coşkusunu ve tadını unutmam mümkün değil. Özellikle yaz aylarında, ramazan akşamlarında, bayramlarda kuvvetlice yaşadık bu tadı. Semtimiz, adını bir çınardan almıştı: Duâçınarı. Şükrânîye, nâm-ı diğer Mâcır Mahallesi'nde oturuyorduk. Adından da anlaşıldığı üzere mahallemiz Batı Trakyalı, Bulgaristan muhâciri, Arnavut, Boşnak, Gürcü vatandaşların ağırlıkta olduğu, bunun yanında Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelip şehre yerleşen âilelerin oluşturduğu bir göçmen mahallesiydi. Suyu buz gibi akan bir çeşmemiz, çeşmemizin hemen yanı başında mahalle kahvesi ve çay ocağımız vardı. Dondurmacıları dört gözle bekler, o zamanki tatları bir başka olan iki ayaklı lahmacun arabalarında satılan lahmâcunları âfiyetle yerdik. Sünnet, düğün gibi mutlu merâsimler yapılacağında

bu alanlar seçilir, özenle hazırlanırdı; ikram edilen bir bardak limonata ve üçgen kesilmiş bir dilim yaş pasta en büyük keyfimizdi.

Çeşmeler, özellikle nahalle kadınlarının bir sosyalleşme alanı idi. Bir taraftan evin su ihtiyacı karşılanırken cemiyetteki en son havâdisler buradan alınırdı. Çeşme başları gündelik hayâtın dedikodu kültürünü çevresinde yaşattı. Hurâfeler, rivâyetler, destanlar kulaktan kulağa çeşme başlarında yayılırdı. Konu komşuyla dertleşilir, sevinçler paylaşılırdı. Çeşme başları toplumda kaynaşmaya vesîle olurdu. Genç kızlar burada görücüye çıkar, yavuklusuna, sevdiğine mektup, mendil bırakmak gibi âdetler buralarda yaşatılırdı. Bâzen sıra yüzünden veya değişik sebeplerden dolayı saç saça baş başa kadınlar arasında kavgalar da olurdu elbette.

Çeşme başları, adres ve yol târifleri için çok işe yarardı. Eski İstanbul'da sokak adı ve evin kapı numaraları yoktu. Târifler için odak noktası çeşme başları olurdu. Hemen her mahallede ve sokakta birçok çeşme adres târifinde kullanılır, bir nevi pusula vazîfesi görürdü.

Bâzi çeşme ve çeşme başlarında uğurlama ve karşılama esnâsında bir araya gelinirdi. Osmanlı döneminde hac vakti hacca gidecekler Kadıköy Acıbadem'de bulunan Ayrılık Çeşmesi'den uğurlanırdı; seferden dönen ordu, hacılar ve birtakım önemli misâfirler Selamet Çeşmesi'nden karşılanırdı.

Çeşme başlarının en önemli kullanım alanlarından biri de mesîrelerdi. Osmanlı döneminde ulaşımının kolay olması nedeniyle en çok tercih edilen ve en meşhur mesîre alanı Kağıthâne deresi çevresindeydi. Küçük Çamlıca ve Büyük Çamlıca bölgelerindeki leziz sular etrafında yapılmış çeşmeler, buraya piknik için gelen İstanbullulara hizmet vermiştir. Kayışdağı, Alemdağı (Taşdelen suyunun çıktığı yer) yine tercih edilen mesîre alanlarıydı. Göksu ve Küçüksu, Üsküdar tarafında oturanların en gözde mekânlarıydı. Boğaziçi'nin de en itibarlı mesîre yerleriydi. Cuma günleri özellikle, çok kalabalık olurdu. Çeşmenin bulunduğu yerin manzarası çok güzel olup eski deyişle "temâşâgâh-ı zevk ü safâ"ydı. Bu yerde, çınarların

altında denizden hafif esen ve “Mek-kizâde Poyrazı” denen rüzgârın esintisi olurdu. Tepelerden denize doğru zümrüt gibi inen ağaçların arasından boğazın seyrine doyum olmazdı.

Kanlıca, Kavacık, Çengelköy (eski ismi Feyzâbad) çeşme başları mesîre alanlarıydı. Beykoz bölgesinde “Beykoz Paçası” o dönemler pek meşhur ve makbuldu. Halk, Beykoz’da paça yiyip İshak Ağa Çeşmesi başında çubuk ve kahve içerdi.

Hünkâr, Kestâne, Fındık, Çırçır sularının olduğu Sarıyer tarafları pek rağbet görürdü. İstanbul sularına hâkim olan Belgrad Ormanları'nda Sultan Mahmud ve Vâlîde bentlerinin olduğu bölümlere yemekleri hazırlayıp cuma günleri Müslüman ahâli, pazar günleri gayrimüslim ahâli arabalarla giderlerdi. Belgrad Ormanları'ndaki zümrüt gibi çimenlerin üzerinde, sarı, mor, pembe çiçeklerin ve ağaçların tâze yaprakları arasında, kuşların, bülbüllerin nağmeleri eşliğinde yapılan bu ziyaretler, insanları mest ve hayran ederdi. Özellikle tabiat tutkunu olanlar için bu manzaranın târifi imkânsız bir hazzı vardı. İnsanlar huzur içinde neşeli ve mesut zamanlar geçirirdi. Balıkhâne Nâzırı Ali Rızâ Bey, “Geçmiş zaman olur ki hayâli cihan değer.” diyerek çeşme başında mesîre yerlerinde yaşadığı güzelliklere âit hâtıraların düşlerini hâlâ süslediğini ifade etmiştir.

Mesîre alanlarına gelenler çeşme başlarına yakın yerleri tercih ederek yanlarında getirdikleri halı ve kilimleri ulu çınarların gölgesine, dere kıyısındaki salkım söğütlerin, kavak ağaçlarının altına yayarlardı. Etraftaki satıcılar simit, yemiş, meyve ve tatlı satardı. Dondurmacılar, yoğurtçular, şerbet ve limonatacılar insanları serinletme yarışına girerdi.

Çeşme başları, aynı zamanda yolculuklarda mola, dinlenme amacıyla da tercih edilen mekânlar olmuştur. Yollarda insanların su içip alabileceği şekilde musluklu kısımlara sâhip ve hayvanların su içebileceği şekilde dar, uzun su kanalı olan ve ekseriyetle hayrat olarak yaptırılan yol çeşmeleri olurdu. Bu tip çeşmelerde kiblenin yönünü belli edecek bir taş ve namaz kılınabilecek

bir bölüm de olurdu. Literatürde “Namazgâhlı Çeşmeler” olarak adlandırılan bu yapılar, dönem îtibârıyla oldukça işlevseldiler. Meselâ Kadırga’da hâlâ yerinde olan Esmâ Sultan Namazgâhlı Çeşmesi’nin üst bölümü namazgâh olarak kullanılabilirdi, bâzılarında ise namazgâh bölümü çeşmenin yan tarafında yer almaktaydı.

CUMHÜRİYET DÖNEMİ ÇEŞME BAŞLARI

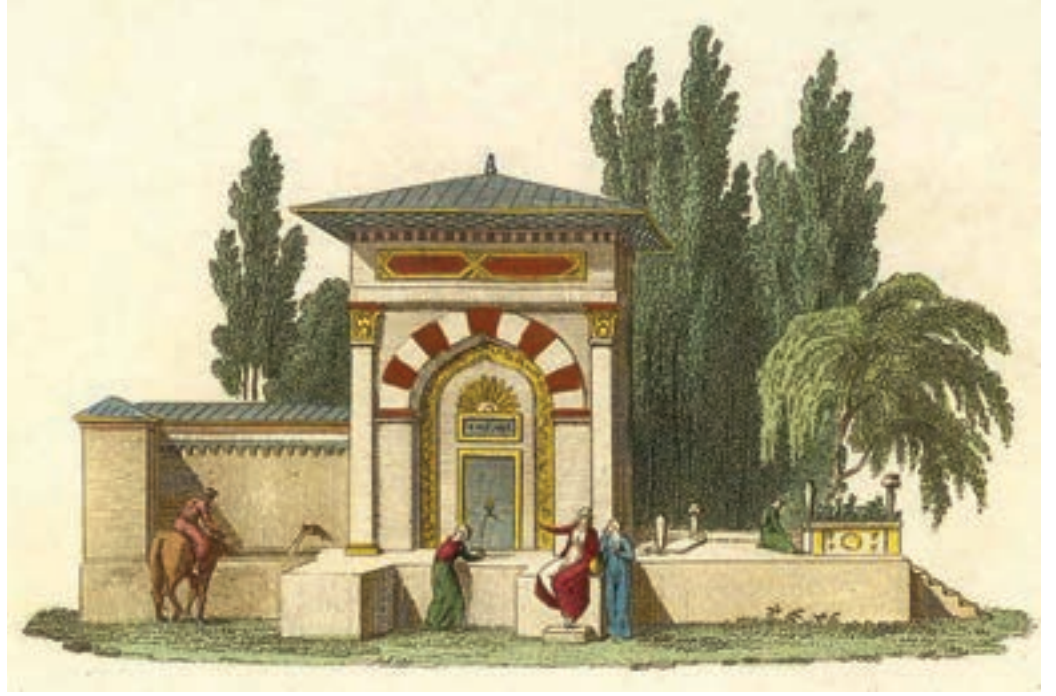
İstanbul’da 1970’li yıllara kadar çeşme başı kültürü devam etmiştir. 1870’li yıllardan sonra evlere su tesîsâtı çekilerek şebeke suyu kullanıldıysa da özellikle gecekondu bölgelerinde çeşmeden su alma işi devam etmiştir. Ayrıca İstanbul’da meskenlerde sık yaşanan su kesintileri halkı bir anlamda çeşme başlarında toplanmaya mecbur etmiştir. Evdeki suyun kesik olduğu zamanlarda en yakın sokak veya mahal-

le çeşmesinden bidonlarla su almaya gidilirdi. Bu çeşmelerin önünde bâzen uzun kuyruklar olurdu. Birçok evde tedbir amaçlı dolu tutulan musluklu plastik bidonlar vardı.

Eskiden olduğu gibi, Cumhûriyet döneminde de çeşme başları mesîre yeri, piknik alanı olarak kullanılmıştır. Özellikle hafta sonlarında, tâtil günlerinde çoluk çocuk pikniğe gidildiğinde ilk aranan şey bir çeşme başı veya su kaynağı olmuştur. Çeşme başına en yakın ve gölgelik alanı kapmak için sabah erkenden yola çıkılırdı. Piknikçiler yanlarında götürdükleri karpuz, kavun gibi meyveleri soğutmak için bu çeşmelerin yalaklarına bırakırlardı. İstanbul’da Vâlîde Suyu, Göksu Çeşmesi mesîre alanları, Haliç-Kâğıthâne civârındaki mesîre yerleri pikniklerin yapıldığı, hıdrellezlerde eğlencelerin tertip edildiği mekânlar olmayı sürdür-

T. Allom, Pera'da Çeşme.

A. L. Castellan, Çeşme (ve namazgâh).

dü. Âileler çocuklarıyla birlikte oyunlar oynar, ağaçlara kurulan salıncaklarda eğlenirlerdi. Bâzen sudan sebeplerden kavgalar da çıkardı.

Cumhûriyet'in ilk yıllarında çeşme başlarına gelen genç kız ve kadınlarımız hangi yörelerden gelmişler o yörenin geleneksel kıyafetleriyle çeşmeden su almaya gelirlerdi. Su testileri, güğüm ve bakraçlar yöresel özellikler gösterirdi. Karadeniz tarafından gelenlerde Trabzon güğümü, Balkanlardan gelenlerde Bosna işi güğümler olurdu. Toprak testilerin kulp yapıları ve görünüşleri de birbirinden farklı olurdu. Çeşme kuyruğunda dolmayı bekleyen su kapları malzemesi genellikle bakır veya bakır alaşımlı mâdendendi.

Bâzen su taşıma için "Su Ağacı" denen taşıma sopalarının iki ucuna birer güğüm veya teneke konur ve bu sopa bir omuzda taşınır diğer ele de başka bir

dolu su kabı alınırdu.

1970'li yıllara geldiğinde çeşme başına gelen kadın ve genç kızlarımızın tercih ettiği yöresel kıyâfetler, o günkü dış giyim modasına yenik düştü. Her şey gibi su kapları da değişen hayat tarzlarından payını aldı. Mahallî çizgiler taşıyan bakır güğümler ve toprak testiler, yerlerini başlangıçta alüminyum leğen, kazan ve kovalara, sonrasında da plastik su kaplarına bırakmıştır.

Birçok ressam, şâir, yazar esin kaynağı olarak çeşmeleri, çeşme başlarını ilham almışlardır.

Çeşmeler ve su kültürü üzerinde edebiyâtımızda çok sayıda örnek bulunmaktadır. Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir kitabında İstanbul bahsine İstanbul'a hayat veren kaynak sularıyla girer. Babasının görevi nedeniyle çocukluğunun geçtiği Arabistan'ın bir şehrinde komşuları olan ihtiyar

bir kadının sık sık hastalandığını ve humma başlar başlamaz kadının "Çırçır, Karakulak, Şifâ Suyu, Hünkâr Suyu, Taşdelen, Sırmakeş..." diyerek sayıkladığını belirtir. Ve bunun kendisine ilâç, tılsım gibi geldiğini, İstanbul'un bu kadın için serin, berrak, şifâlı suların şehri olduğunu ifâde eder. Kendisinin de İstanbul sularının ismini duyduğunda dört yanının su sesleriyle, gümüş tas ve billûr kadeh şıkırtıları, güvercin uçuşlarıyla dolu zannettiğini ifâde eder. Emirgan korusunda kahvede çay, kahve içmenin çeşmenin su seslerini iştmenin o güzellikleriyle insanlarda ayrı ayrı duygular uyandırdığını söyler. Tanpınar, İstanbul'un büyük mîmârî eserlerin olduğu kadar küçük köşelerin, sürpriz peyzajların da şehri olduğunu belirterek bu küçük köşelerinde şehrin mahremiyetinde âdeta eriyip ona karışmış hissi veren

çeşmelerin olduğunu, yolda yürürken köşe başını döndüğünüzde birdenbire hiç beklemediğiniz bir yerde mermer bir çeşme aynasının size gülümsediğini yazar satırlarında.

Hoca Ali Rızâ, İstanbul peyzajına âşık bir ressamdı. Onun özellikle Boğaz ve Göksu Çeşmesi konulu resimleri meşhurdur. Göksu Çeşmesi, oryantalist ressamlara da ilham kaynağı olmuştur.

1940'lı yıllarda Güzel Sanatlar Akademisi'nde ders veren Profesör W. Schütte'nin çeşmelerle alâkalı nefis bir yazısı vardır. "Yabancı Mîmar Gözüyle Türk Çeşmeleri" adlı yazısında Schütte, "Çeşmeler, İstanbul sokaklarının örgüsü içine, bayramlık elbiselerdeki pırlantalar gibi serpilmişlerdir. Ve insan şehirde dolaştığı zaman, gözleri bu küçük veya nispeten büyücek yapılara, dâima tâze bir hazla dalar gider. Küçük olsunlar, büyük olsunlar, hepsinin de seve seve meydana getirildikleri göze çarpar. Çeşmelerin bize dâima tâze bir haz veren nefis tezyînat şekilleri, o bereketli suya karşı duyulan minnettarlık hissinin kuvvetinden mütevellit bir mânâ ifâde eder. Kupkuru teknik bir ifâdeyle çeşme, sâdece taştan mâmul, alelâde delikli bir su kabıdır; ekseri çeşmelerin esas müşekkili dört köşe böyle bir kutu şeklindedir, fakat öyle dört köşe bir kutu ki! Geniş bir çatı, suya gelenleri, güneş ve yağmurdan korur ve çeşme duvarlarını geniş bir gölgeye boğar. Duvarlar, kitâbe, her çeşit tezyînat, çiçekler ve beyitlerle örtülüdür. Böylelikle bu alelâde taş kap, heybetli bir kisveye bürünmüştür. Bâzı çeşmeler bütün bir mahallenin şah damarı mesâbesindedir. Ve eski basma resimlerde, meselâ Tophâne Çeşmesi etrâfındaki beşerî faâliyet ve kaynaşmanın alâka verici hatlarını görürüz." demektedir. Yabancı bir entelektüelin çeşmelerimizin ihtişâmını bu denli güzel anlatması takdîre şâyândır.

Eski İstanbul'un birçok semti çeşmeleriyle anılmaktadır. Vâlide-çeşme, Horhor, Kuruçeşme, Çukurçeşme, Söğütlüçeşme gibi. Maâlesef İstanbul çeşmelerinin çoğunun sâdece adı kalmıştır. Birçok çeşmenin suları akmayıp çeşmeler kurumuştur. İstanbul çeşmelerinin içler acısı hâli, gittikçe yok olmaları birçok entelektüel sanatçı, aydın, edebiyatçı, şâir ve yazarın dikkatini çekmiş ve yazılarına, mısra ve dizelerine, çalışmalarına konu olmuştur.

Reşad Ekrem Koçu'nun, "Niçin kestiler suyum? / Kim çaldı pirinç lülemi? / Ne zaman gömüldüm topraklara / Okunmuyor alnımın altın yazısı." ifâdeleri içler acısı durumu dillendirmektedir.

Tophâne semtini çok seven ve belli bir süre Tophâne Çeşmesi'nin karşısında bir evde oturan Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun, Tophâne Çeşmesi'nin hazin hâli karşısında hissettiği üzüntü az değildir. Susuz İstanbul çeşmelerini, "Genç yaşta sütü kurumuş analar gibi" tâlihsiz görür.

Selim Sırrı Tarcan, 1938 târihinde Cumhuriyet Gazetesi'nde kaleme aldığı yazısında İstanbul'un, Üsküdar'ın, Boğaziçi'nin birçok yerinde vaktiyle hayırsever ecdâdımızın birçok çeşme yaptırdığını ve halkın en büyük ihtiyacı olan billûr gibi suları bol bol şehrin her tarafında akıttıklarını yazar. Anlattığına göre, bir dostunu ziyaret için Harbiye'den Fatih'e gidişinde yol boyunca çeşmelerin perîşan hâlini gözlemlemiştir, çeşmelerin tamâmı kurumuş, harap hâldedir.

Selim Sırrı Tarcan, 1938 târihinde Cumhuriyet Gazetesi'nde kaleme aldığı yazısında İstanbul'un, Üsküdar'ın, Boğaziçi'nin birçok yerinde vaktiyle hayırsever ecdâdımızın birçok çeşme yaptırdığını ve halkın en büyük ihtiyacı olan billûr gibi suları bol bol şehrin her tarafında akıttıklarını yazar. Anlattığına göre, bir dostunu ziyaret için Harbiye'den Fatih'e gidişinde yol boyunca çeşmelerin perîşan hâlini gözlemlemiştir, çeşmelerin tamâmı kurumuş, harap hâldedir.

YOK OLMA SÜRECİ

Çeşmeler, yapıldıkları döneme tanıklık etmeleri, dönemsel mîmârî özellikler içermeleri gibi sebeplerden ötürü temel, somut birer kültürel mîrastır. Geleneksel hayatımızda merkezî konumda olan çeşmeler, ne yazık ki modern dönemde en çok tahrip edilen ve gözden düşen eserler arasına girdi. Cumhuriyet'in ilk yılları ve Menderes dönemi yol açma, caddeler oluşturma, alt yapı çalışmaları gibi şehir yatırımlarında eski İstanbul tâbir edilen bölgenin korunması ve belki bu hizmetlerin şehrin bâkir alanlarına kaydırılması îcap ederken maalesef bu olmadı, pek çok târihî eserle birlikte hamam ve çeşme türünden yapılar da imhâ edildi.

Evlere şehir şebeke suyunun bağlanmasıyla yavaş yavaş önemini kaybeden çeşmelerle birlikte sakalık mesleği de ortadan kalktı. Müstakil, ahşap evlerden apartmanlara taşınmalar, yeni yaşam alışkanlıkları, mahalle

Constantinopel
Alter Brunnen in Scutari.

Ancienne Fontaine à
Scutari.

Üsküdar'da bir çeşme.

kültürü olgusunu tamâmiyle altüst etti; çeşme başı kültürü yeni kentlerin ücrasında kalan varoş mahallelerde ancak bir süre daha devam edebildi. Nitekim bu bölgelerdeki gecekondulara da suyun bağlanmasıyla artık bu kültür tamâmen nihâyet buldu.

Abonelere ücretli olarak verilen suyun mahalle çeşmelerinden ücretsiz olarak akıtılması maddî bir külfet kabul edildiği için Vakıflar'dan belediyelere geçen sokak çeşmelerinin suları belli bir süre sonra kesilmesiyle, susuz çeşmelerin âtil kaldı. Bu vaziyette öylece beklemeleri, çeşmelerin bilinçsizce tahrip edilmelerinin önünü açmıştır. Zaten öyle de oldu; bâzılarının kitâbe-leri çalındı, birçoğunun taşları bakım-sızlıktan karardı, orijinal muslukları sökülerek yok edildi.

Çeşmelerin muslukları pahalı ve geri dönüşüm imkânı olan, endüstride birçok sektörde kullanılan bakır alaşımli tunç veya pirinç malzeme-den yapıldığı için maalesef birçokları eritilmek üzere hurdacılara satılmak üzere bakır haddehânelerinin yolunu

tutmuştur. Cumhûriyet'in ilk yıllarında sanâyileşme hamleleriyle artan ham madde ihtiyâcı maalesef en kolay yoldan sağlanmak istenmiş, halkın elindeki bakırdan mâmul kap kacak, musluk, semaver, mangal, ibrik vs gibi gündelik hayatta kullanılan akla gelecek ne varsa toplanmış, çoğunlukla da eritmeye gönderilmiştir. Bugün ne mutludur ki müzelere kayıtlı özel koleksiyonlar var. Eğer bu koleksiyonlar da olmasa bir adet eski musluğu görme imkânı kalmayacaktı.

Zamânında birer hayat kaynağı olan bu çeşmeler, şimdilerde su medeniyetimizi gösteren mîmârî anıtlar olarak caddeleri, sokakları süslemektedir. Birçokları bakımsız, ayakta kalma mücâdelesini vermekte. Tek bir kişi veya kurumu direkt olarak suçlamak haksızlık olacağı gibi sâdece eleştiri yapmak da hakkâniyetli olmaz. Su medeniyetimizin seçkin eserlerini koruyabilmek, hatta eski ihtişamında diriltilebilmek için daha kapsamlı çözümlere ve şuurlu müdahâlelere ihtiyâcımız var.

KAYNAKÇA

- ❑ Aksel, M., *Sanat ve Folklor*, Kapı Yayınları, 2011, s. 260-262.
- ❑ Ceylandağ, H. –Tokalı M., *Folkloru Doğru*, sayı: 31, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1973, s. 33-40.
- ❑ Çoruk, A. Ş., *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı – Balikhâne Nâzırı Ali Rızâ Bey*, Kitabevi Yayınları, 2007, s. 88-144.
- ❑ Efendi, M. H., *Mehâh-ı Miyaş*, Süleymaniye Kütüphanesi, 2006, s. 26-30.
- ❑ Göncüoğlu, S. F., *Su İstanbul-Kültür*, Kış 2007, s. 29-39.
- ❑ Işın, E., *İstanbul'da Gündelik Hayat*, YKY, 1999, s. 246-258.
- ❑ İşli, N., *Su Müesseseleri-Kültür*, Kış, Yarım Elma Yayınları, 2007, s. 84-85.
- ❑ Kılınçer, G., *Kaybolan Çeşmeler*, Kuveyt Türk Yayınları, 2007.
- ❑ Özel, A. M., *Su Medeniyeti ve Çeşmeler*, İSKİ, 2009, s. 28-44.
- ❑ Schiele, R.-Wiener, W. M., *19. Yüzyılda İstanbul Hayatı*, Roche Yayınları, 1988, s. 90-94.
- ❑ Şeker, F. M., *Kâl ile Hâl Arasında Su- Kültür*, Kış, Yarım Elma Yayınları, 2007, s. 25-27.
- ❑ Şerifoğlu, Ö. F., "İstanbul'un Su Macerası ve Edebi Yansımaları", *Keşkül*, Sufi Kitap Yayınları, 2010, s. 108-119.
- ❑ Şerifoğlu, Ö. F., "Çeşmeler, Sebiller, Şadırvanlar Su Güzelleri", *P Dergi*, 2001, s. 35-36.
- ❑ Tanışık, I. H., *İstanbul Çeşmeleri*, c. I, Maârif Yayınevi, 1943, s. XI-XIV.
- ❑ Tanpınar, A. H., *Beş Şehir*, Dergâh Yayınları, 2008, s. 117-120.
- ❑ Yurdakul, I., *Aziz Şehre Leziz Su*, Kitabevi Yayınları, 2010, s. 28-36.